

Васіль СТАРЫЧОНАК

ЧЫТАЦЬ ЛІСТЫ “НА СЕРАБРЫ БЯРОЗАВАЙ КАРЫ”:
КАЛАРАТЫЎНЫЯ МЕТАФАРЫ

Для выражэння колеравай гамы ў беларускай мове выкарыстоўваецца вялізны арсенал прыметнікаў-эпітэтаў. Шырокі дыяпазон колеравай палітры ўключае (акрамя асноўных колераў вясёлкі) дзесяткі і сотні прыметнікаў і складаных утварэнняў тыпу *аксамітавы, арэхава, балоцісты, барвовы, брыльянцісты, бурытынавы, залаты, зямлісты, крышталёны, ліловы, лімонны, медны, пажоўклы, попелны, серабрысты, сівы, сняжысты, шатэнавы, барвова-фіялетава, агніста-багровы, ружова-залацісты, сінявата-малочны бледна-васковы, вогненна-чырвоны, жоўта-попелны, шэра-халодны, бела-барвова-шэры, бела-чорна-чырвона-стракаты* і мн. інш. Канкрэтнае каларатыўнае значэнне такіх прыметнікаў часта выяўляецца ў структуры параўнальных канструкцый (*такі, як золата, як серабро, як брыльянт, як бурытын, як аксаміт, як малако, як снег* і інш.). Параўнанне лічыцца адным з этапаў утварэння метафары. кірункам далейшага развіцця і семантычных пераўтварэнняў слова. Стабільнасць і ўстойлівасць асацыятыўных сувязей спрыяюць рэдукцыі экспліцытнага параўнання ў метафару. Так, у літаратурнай мове трывала замацаваліся каларатыўныя метафары-назоўнікі, звязаныя з першаснымі ЛСВ полісемантаў *золата, пазалота, серабро (срэбра), медзь*: *золата збавыны, золата клёнаў, золата пяскаў, пазалота бяроз, сонечная пазалота, серабро павуцінкі, серабро сівізны, срэбра снегу, зорак срэбра, медзь кастрычніцкіх гаёў, восеньская медзь*.

Многія пісьменнікі (у адпаведнасці з актыўна дзеючымі ў мове тэндэнцыямі і напрамкамі семантычнага развіцця слоўнікавага складу) творча выкарыстоўваюць закладзены ў словах семантычны патэнцыял і ствараюць шырокія кантэкставыя магчымасці для рэалізацыі пэўнай мадэлі сэнсавага пераўтварэння. Так, для абазначэння пэўных колераў і адценняў у творах мастацкай літаратуры шырока ўжываюцца найменні каштоўных

камянёў і металаў (залацінка, бурытын, малахіт, рубін, сталь, свінец), вадкасцей рознага колеру (малако, віно, кроў, чарніла), а таксама словы з агульнай семай ‘чырвань ад агню, пажару, зарыва’ (вогнішча, зарыва, касцёр, пажар, факел). Значнае пашырэнне атрымалі метафары з указанне на бель, сівізну валасоў (зазімак, іней, мука, попел, сцюжа, снег), на сіні адцёнак колеру вачэй (возера, мора, плёс, неон). У некаторых выпадках побач з каларатыўным значэннем актуалізуюцца семы‘бляск’, ‘празрыстасць’, ‘знешняе падабенства’ (алмаз, брыльянт, бурытын, рубін).

Агонь ‘агністыя, чырвоныя па колеры лісты і плады некаторых дрэў’. *Якое шчасце быць тут зноў сярод разважлівых дубоў! Ёў цяні бяроз, ёў агні рабінаў, ёў абдымках думак-успамінаў.* (С. Давідовіч) *Кляновыя агні красой апошняю палаюць.* (М. Стральцоў) *Ападае На сцёжкі і пожны Звонкіх клёнаў Агонь апошні.* (У. Скарынкін) *Ды пройдзем праз калінавы агонь, Каб затрымацца на узлёце сонца!* (Я. Янішчыц) *Агонь каліны вуснам не пашкодзіць.* (К. Камейша) *Каліны позняе агонь Душу маю хутчэй сагрэе.* (В. Рагаўцоў)

Алмаз ‘тое, што нагадвае алмаз, па бляску падобна да гэтага каменя’. *Я знаю — прыйдзе час — штуршок адзін... другі... Памеркне воч алмаз, спадуць з вачэй кругі.* (В. Маракоў) *Алмазамі, рубінамі сляды дарог яго гараць.* (Я. Колас) *Алмазы пырскаў паўскідалі фантаны.* (М. Круталевіч)

Біруза ‘бірузовы, блакітнаваты колер неба’. *Шэрая імжа над перавозамі, Нечакана згасла біруза...* (У. Скарынкін) *Тонкай бірузой заззяла глыбокае сакавіцкае неба, ярчэй засвяціла сонейка.* (Р. Ігнаценка) *І трапяткая біруза ўзнімалася ўсё вышэй і вышэй над гарызонтам.* (У. Карпаў)

Бронза ‘тое, што па колеры падобна да колеру бронзы’. *Пацямнелая бронза сасонак.* (Т. Хадкевіч) *Хоць кранула бронзай клёны І бурытынам — ліст дубовы, А яшчэ гараць півоні Дацвітаннем пурпуровым.* (А. Звонак) *Крануты бронзай восеньскія травы, сады лісцё скідаюць спакваля.* (М. Калачынскі) *Залацістая бронза валасоў свяцілася на сонцы, як тыя спелыя канпелькі.* (М. Лынькоў)

Брыльянт ‘тое, што сваім колерам і бляскам нагадвае брыльянт’. *Брыльянтамі набліскае раса.* (Я. Колас) *Улетку ўбіраю ў расцветы галін, Зімою — ў брыльянты пушаных сняжын.* (Я. Купала) *І клёкат чуецца Бусловы З брыльянтаў Зіхатлівых рос.* (А. Дзеружынскі) *Дождж прайшоў, І на траве, на лісці Зіхацяць, гараць брыльянты-росы.* (Н. Гілёвіч)

Бурштын 1. ‘жоўты колер восеньскай лістоты’. *Замірае лета ўвачавідкі: Журавы на поўдзень паплылі, Клён з бурытыну вылітыя зліткі Адсыпае ў даніну зямлі.* (У. Ляпёшкін) *Фарбуе восень клёны у бурытын.* (В. Слінко) 2. ‘празрыста-залатая ад сонечных промняў раса’. *На дол атрасае паволі з зялёнага лісця бурытын.* (П. Маркевіч) *На вусіках мятліцы буйным бурытынам вісіць раса.* (І. Пташнікаў) *Празрысты ранак прагна н’е Бурштын іскрыстых росаў.* (Я. Золак) 3. ‘бурштынавы колер вачэй’. *Шмат чырвоных свечак ён [прынец] запаліць У накоі і ў душы маёй І бурытын вачэй маіх распавіць, Нарачэ адзінаю сваёй.* (С. Лапіцкая)

Віно ‘яркая афарбоўка гарызонта’. *Паветра паружавела, пералівалася празрыстым віном.* (З. Бядуля) *Палаў заход на парусе далёкім, Абліў віном абветраны граніт.* (З. Бядуля) *Восень неба выпіла і хмары Над зямлёй развесіла ўгары. Ні блакіту, ні сузор’яў жару, Ні віна вячэрняе зары.* (А. Коршак)

Вогнішча 1. ‘чырвонае, пажоўклае лісцё’. *Перада мной лясны абрыў, Сухого лістападу вогнішчы.* (А. Пысін) *Вогнішчы мёртвай лістоты ... свецяць зіхоткім святлом.* (І. Бабкоў) 2. ‘скопішча спелых (чырвоных) пладоў каліны (рабіны)’. *Ад палымяных вогнішчаў калін Нябесная зардзела абалонка.* (М. Віняцкі) *Гараць калінавыя вогнішчы Пякучай чырванню здаля.* (В. Сідарэнка) *Распалілі вогнішчы рабіны.* (В. Гардзей) *Толькі цьмяна на лясной паляне дагараюць вогнішчы рабін.* (А. Вялюгін) *Гарыць рабіна над зямлёй, Палае вогнішчам паходным.* (Э. Агняцвет) *Зліваўся захад з вогнішчам рабіны.* (А. Канапелька)

Возера ‘сінь і глыбіня вачэй’ *У Наталлі вочы — сінія азёры, У Наталлі косы — ласкавыя хвалі.* (П. Шруб) *І не сказаць, прыгожая — Два во-*

зеры пад хусткаю. Аднекуль з-пад Валожына Дзяўчына беларуская. (М. Лужанін)

Волава 1. *‘серабрыста-белае неба’. Волава нябёс у рэчцы тоне, пакідаючы няўлоўны след. (В. Сахарчук) 2.* *‘чорная хмара’. Хмары чорнага волава Плылі загуменнямі. (П. Броўка).*

Грым ‘зара’. *Так вечар прыходзіць, так сунецца ранне, Змываючы з захаду грым. (Ю. Таўбін)*

Загар ‘карычневая, як загар, кара дрэва’. *Вады празрыстая імкліvasць І неба чыстае без хмар. Бяроз дзявоцкая цнатлівасць І соснаў бронзавы загар. (А. Пісьмянкоў) Мы вяслом расплешчам рэчкі, адбяром загар у сосен. (А. Вялюгін) Я хаджу па харомах баровых і залах, Пад балотца іду, пад густую ў загары сасну. (У. Ляпёшкін)*

Зазімак ‘сівізна’. *На маіх скронях залёг ужо зазімак. (А. Васілевіч) Усё-такі я сталасць заслужыў Не толькі тым, што зазімак на скронях. (А. Жыгуноў) З далёкіх ці блізкіх пуцінак Вярнуся да роднага дому — На скроні ў матулі зазімак: — Гады ўжо, сыночак, вядома. (М. Губернатараў) На вала-сах зазімак. (В. Ракаў)*

Залацінка ‘сонечны, залаты промень’. *Над імі кружыліся карагоды з сонечных залацінак і серабрыстых віхроў. (П. Місько) На самым досвітку, на самай першай залацінцы дня, — спіцца і не спіцца, сон прыходзіць і няма ніякага сну. (Л. Дранько-Майсюк)*

Зарыва ‘заірдызлы, чырвоны ад спелых гронак куст каліны’. *Каліны зарыва ачахне — зальюць дажджы яе агонь. (В. Гардзей) Глядзець на зарыва калін? Заслухацца салоўкам? Няма калі, няма калі, Патрэбна бегчы зноўку. (П. Панчанка)*

Іней ‘сівізна’. *Адыдзе зіма, ды ў кагосьці Пакіне свой іней на скронях. (П. Саковіч) Нарады і спрэчкі жывога замучылі, І скроні ўсё болей зацягвае інеем. (У. Паўлаў) У мяне даўно на скроні неспадзявана іней лёг. (С. Грахоўскі) Толькі валасы яго русыя, не відаць сівога інею. (С. Баранавых)*

Касцёр ‘агністая, чырвоная па колеры афарбоўка лістоў і пладоў дрэў, птушынага пер’я і інш’. *Гэта значыць, лета дагарае На кастры гарачым арабін.* (П. Прануза) *Узятае ў прастор Твая песня лясная Над шатрамі дубоў, Над кастрамі рабін.* (Г. Бураўкін) *Я, пэўна, не бачыў кастроў арабін І рук іх у бранзалетах.* (У. Паўлаў) *Што нясе з сабой кастрычнік? Кастры лістоты? Душэўнае полымя?* (У. Ліпскі) *На ігрушыне азяблай Касцёр расклалі снегіры.* (В. Матэвушаў)

Кроў ‘чырвоная афарбоўка лісцяў на дрэве, гарызонту пры захадзе ці ўсходзе сонца’ *Нясі мяне, восень, наветрам сцюдзёным, нясі, Дзе клёны фарбуюць халоднай крывёю ласы.* (А. Камоцкі) *А здаецца, учора крывёю зары у малінніку дзень наліваўся духмяна.* (Г. Пашкоў)

Малако ‘белае покрыва чаго-небудзь’. *Свежы ранак разлівае Па даліне малако.* (М. Хведаровіч) *Успомнілася цёплая чэрвеньская раніца з малаком туману ў нізовінах.* (В. Мыслівец) *Белым-белыя прасторы!.. Поле — малако.* (П. Пруднікаў) *Вішнёва дрэва ў малацэ.* (Цётка) *Неонавым малаком аблітыя ўсе падваротні.* (Р. Барадулін)

Малахіт ‘тое, што па колеры нагадвае малахіт’. *Я зваліўся на спіну ў імхі І не ўбачыў ні шматка блакіту Праз ялін кашлаты малахіт.* (У. Караткевіч) *Сасновы малахіт, бруснічная зара.* (А. Вялюгін) *Доўгія чэрвеньскія цені ствалоў ляглі на малахіт лістоты.* (У. Караткевіч) *За кармою вада Па фарватары нашым — Як палярнага ззяння жывы малахіт.* (У. Паўлаў)

Мора вачэй ‘сінь вачэй’. *З тваіх вышынь сыпнулі перлы-іскры На моры сінія тваіх вачэй І зрэнкаў іх сярэбраныя высны.* (В. Маракаў)

Мука 1. ‘сівізна’. *Жыцця ўмалот вятры перамалолі і скроні нат абсыпалі мукой.* (Л. Геніюш) 2. ‘снежны пыл’. *Коні растрасаюць снежавыя пер’і, кідаюць снежную муку ў санкі.* (З. Бядуля)

Неон вачэй ‘зеленавата-неонавы колер вачэй’. *Зялёных вачэй неон расстайнай слязой бурытыніць. Ты — мой недаснёны сон. Баюся прагнуцца — згінеш.* (Э. Акулін)

Пажар 1. ‘залацістая, ярка-чырвоная афарбоўка лісця або ягад дрэў’. *А вакол крыху прыгаслы пажар восеньскіх лясоў.* (А. Савіцкі) *Над вільготнай зямлёй лісцяны пажар.* (З. Бядуля) *Восень, восень! Па твайму загаду разгарэўся залаты пажар.* (М. Смагаровіч) *І агні рабінавых пажараў у завею тушаць снегiры.* (В. Гардзей) **2.** ‘сонечны, агністы водбліск’. *Вокны палалі ў сонечным пажары.* (З. Бядуля) *Галлё апала на зямлю У сонечным пажары.* (М. Калачынскі) *Ранак ускіне зары пажар у недалёкім ляску.* (М. Мятліцкі)

Перламутр ‘тое, што па колеры нагадвае перламутр’. *Мне любя дожджыка гаворка І перламутр сырой травы.* (Т. Мельчанка)

Плѣс вачэй ‘сiнь вачэй’. *А сiні плѣс тваіх вачэй Зноў успамiны намывае.* (К. Камейша)

Попел 1. ‘сiвiзна’. *І на тлунную галаву Белы попел нячутна садзiцца.* (А. Салтук) **2.** ‘попельнае па колеры воблака’. *Раптам вецер зорку сiнюю Выдзьмуў з попелу нябѣс.* (М. Лужанiн) **3.** ‘снежнае покрыва’. *Усѣ змяшалася ў тумане, У белым попеле снягоў.* (Я. Колас)

Рубiн ‘тое, што вылучаецца чырвоным, рубiнавам колерам’. *Раса. Звечарэла. Апошні рубiн, Зiхочучы, кануў у тоні начныя.* (А. Шушко) *Гарачыя рубiны журавiн на iмшарыне прагна ўпiваюць месячны свет, празрысты, зыбкі, абманлівы.* (М. Лынькоў) *Аскомай на зубе трашчыць рубiн кiславатай бруснiцы.* (А. Вялюгiн) *Асколкам рубiна блiснула ў зараснiку неяк уцалелая гронка рабiны.* (І. Аношкiн)

Руда ‘раслiннасць рудаватага колеру’. *Адагрэліся скалы, глядзі ты, Выступае на скронях руда.* (Р. Барадулiн)

Свiнец 1. ‘сiнявата-шэрае неба’. *А суцешаць хiба што сосны І роднага неба свiнец.* (У. Караткевіч) *Неба халоднае ў дзiрках, Воблакі — шэры свiнец.* (Х. Гурыновiч) *Свiнец вiсiць на небе млосным.* (М. Касцюкевіч) *Няўмольны надыход вясны, хаця свiнцом наліта неба.* (В. Сахарчук) **2.** ‘свiнцовая гладзь ракі’. *Сумны свой век няхай дажывае З iншым, з другiм, пакiнуўшы мне Рукі сяброў, жураўліныя зграі, Стрэльбу і рэк асенніх свiнец.* (У. Караткевіч)

Снег 1. 'сівізна'. *А ён маўчыць, далёкі той мужчына, Яму на скроні снегу намяло. (Я. Янішчыц) Хай снег гадоў асядзе ў валасах... (Р. Барадулін). Гэтак і жыве [бабка] На скронях снег даўно ужо не тае, І на плячах — цяжар мінулых год. (П. Луд) І сэрца халадок, і снег віскоў нагадваюць далёкі цяжкі шлях. (Л. Геніюш) І нашу маладосць вярнуць ніхто не зможа, А нашы валасы пакрые белы снег. (С. Новік-Пяюн) 2. 'квецень'. *Заўтра залунае снег вішнёвы, зацвіце на сонцы бэзаў куст. (Л. Геніюш) Ляціць пагодная завея — бялюткі яблыневы снег. (А. Канапелька) Цвіла беласнежная вішня белым пушыстым снегам. (П. Шруб) 3. 'папера'. *І кладуцца на бялюткі снег, Што паперай некалі назвалі, Літары, як важкія скрыжалі, І бясконцыя, як часу бег. (Н. Гальпяровіч)***

Сцюжа 'сівізна'. *На скроні завейная сцюжа імжыць. (Х. Чэрня)*

Сырадой 'бялёсы туман'. *Раса... Віры... Туману сырадой. Ключуць яршы — падводныя пракуды. (М. Калачынскі)*

Факел 'усход сонца'. *Разгараўся світаньня факел. Чадным дымам акрыўся плёс. (А. Разанаў)*

Чарніла 1. 'змрок, цемра'. *Разбавіла чарніла ночы Тваёю белаю бяссонніцай. (Я.Янішчыц) Зімовы вечар налівае шыбы акон сінім чарнілам. (З. Бядуля) 2. 'колер неба'. *Напішыце мне ліст з маладосці Васільковым чарнілам нябёс. (З. Марозаў)**

Шыпшыны зарніц 'чырвоная афарбоўка гарызонта'. *Няхай цвітуць, не ад цвітаюць Шыпшыны сонечных зарніц!.. Няхай ад берагу да краю Гамоняць хвалі ў цішыні!.. (П. Трус)*